

զձեզ զամենեսեանդ որք հանդիպիք սմա կար-
գալով կամ օրինակելով, յիշեսցիք ի մաքրա-
փայլ յաղօթս ձեր՝ զփցուն գրչակս եւ զծնօղն
իմ զփոխեցեալսն առ քրիստոս. զհայրն իմ
զԱթուռն՝ եւ զմայրն իմ զԱննան, եւ զԳրիգոր
որդեակն իմ որ ետ յօգնութիւն գրոյս՝ ութ
դասեակն կարմիր. եւ եդաք զսա յիշատակ
եկեղեցւոյս, որ անուամբ սուրբ Աստուածածնին
կառուցեալ է՝ ի քաղաքս Զամօսաց: Եւ այլ
չունի որ իշխանութիւն առնուլ զսա աստի կամ
յայլ եկեղեցի տալ կամ վաճառել... Դար-
ձեալ աղաչեմ զձեզ ով ընթերցող եղբարք
իմ, անմեղադիր լերուք խոշորութեան եւ սղա-
լանաց եւ անյարմարութեան գրոյս, եւն:

Բ. «Ողորմի քրիստոս Աստուած ստա-
ցողի սուրբ գրոցս Յակոբ քահանային եւ
հօրն եւ մօրն Աննային եւ (Եաղուգ հմմտ.
Թղ. 29 ա, 55 ա եւն) երիցկնոն, եւ որդոցն
Գրիգորին եւ Ստեփանոսին, Յովհաննէսին եւ
Աստուածատուրին եւ դստերացն Աննային եւ
Մարիամին եւ Շուշանին» — Այսպիսի յիշա-
տակագրութիւն կը կրկնուի ամէն հատածէն
վերջը:

Տաշեան՝ անդ, էջ 26—27 (Թ. 17 Յայս-
մաւուրք): Նոյնն՝ կամենից, էջ 172—173):

5. «Փառք... որ ետ կարողութիւն տկա-
րութեան ծերացեալ եւ փտեալ մարմնոյս յանգ
ելանել սուրբ գրոյս որ կօչի Մաշթոց. Արդ
գրեցաւ սա ձեռամբ յոգնամեղ Յակոբ իրի-
ցուս ի յերկիրս Իլախաց ի քաղաքս Զա-
մօսաց, առ դուռն սուրբ Աստուածածնին.
Ի թվաբերութեանս Հայոց ՌՁԷ ամի ի ժամա-
նակս թագաւորութեանս Իլախաց չորրորդ վա-
տիսլաւին եւ Հայրապետութեան սուրբ Էջ-
միածնա Տեառն Տէր Փիլիպպոս կաթողիկոսին.
Փետրվարի ամսոյ ի ին. յանգ ելաւ ի վայե-
լումն անդրանիկ որդոյ իմոյ Տէր Պետրոս քա-
հանային. զոր արտասուածօր մաղթանօք հայ-
ցեմ յԱստուծոյ ամենակալէ, զի բարով վայե-
լել տացէ... Արդ՝ երեսանկեալ աղաչեմ
զձեզ եղբայրք, որք հանդիպիք սմա կարգալով
կամ օրինակելով, ասացէք աստուած ողորմի
մեղաւոր Յակոբ իրիցուն եւ որդոյ նորին Տէր
Պետրոս քահանային: ... Յայսմ ամի մեռաւ
մեծ իշխանն տէր քաղաքիս բան թուամաս զա-
մօսքին, այր հանճարեղ...»

Տաշեան՝ անդ, էջ 13 (Թ. 7 Մաշտոց):
Նոյնն՝ կամենից, էջ 187:

ՊԱՐՍԿԱՆԱՅ ԱՇՈՒՂՆԵՐ

ԱՇՈՒՂ ԲԱՂԷՐ-ՕՂԼԻ

Կեանքը: Զուգահայ աշուղներից ամե-
նահինը եւ ամենանշանաւորը Բաղէր-օղլին է:
Իսկական անունն է Բաղրամ: Հակառակ մեր
ցանկութեան, այս երգչի մասին էլ մի կենսա-
գրական տեղեկութիւն չկարողացանք գտնել,
միայն այսքանը յայտնի է, որ նա ծնուել է Նոր-
ջուղայում եւ մանկութիւնից աշուղութեան
ջուղանալով՝ աշակերտել է Նոր-ջուղա եկող
սէր ունենալով՝ աշակերտել է Նոր-ջուղա եկող
աշուղներից մէկի մօտ, ապա աշուղական շնորհք
ստանալու համար գնացել է Մուշ-Ս. Կարա-
պետ ուխտի եւ այնուհետեւ ձեռք առնլով զօն-
գուռը, երգեր եւ եղանակներ է հեղինակել եւ
իրեն նուիրել աշուղութեան:

Նա իր ժամանակակիցներից մեծ յարգանք
է վայելել:

Թողել է բաղմամբիւ բարոյական, խրա-
տական, սիրային եւ այլ երգեր, որոնցից սակայն
շատերը, դժբախտաբար, կորել են. մեր ձեռքը
հասել են հազիւ 8—10 կտորներ, որոնք ցոյց
են տալիս, որ նա ունեցել է քերթողական
շնորհք եւ սրանց ներքին բովանդակութիւնից
կարելի է գաղափար կազմել երգչի հայեացք-
ների եւ մտորումների մասին:

Այդ երգերից առանձնապէս նշանաւոր
են երկու տաղերը, մինը՝ «Դաղ վասն հարս-
տահարութեան Մաղէր-Շահին», իսկ միւսը՝
«Դաղ վասն ներութեան Զուղայոյ», որոնց
մէջ երգիչը նկարագրում է ԺԸ. դարի Զուղա-
հայ ժողովրդի դառն կեանքը: Բռնակալ Նադեր-
շահի ձեռքից նրանց քաշած անլուր ցաւերն ու
տառապանքները, անասելի հարստահարութիւն-
ներն ու բռնութիւնները, որոնց մէջ ինքն
ապրել է, նիւթ է շինում: Ասեմք ուրեմն մի
քանի խօսք նախ այդ դարեշրջանի քաղաքա-
կան անցքերի մասին:

Բաղէրն ապրում էր ԺԸ. դարում, այն-
պիսի մի ժամանակ, երբ Պարսկա-Օսմանեան եւ
Աղուանական կռիւները Պարսից երկրում ան-
պակաս էին եւ որոնց հետեւանքով Պարսկաս-
տանը քաղաքականապէս թուլացել էր: Հար-
կաւոր էր մի զօրեղ ձեռք, մի աննկուն ոգի, որ
վերականգնէր ընկած Պարսկաստանը: Եւ ահա
ասպարէզ է գալիս Պարսից պատմութեան մէջ
մի նոր զօրագլուխ, որ շնորհիւ իր ուղմական
ընդունակութիւնների եւ քաղաքական հեռա-
տեսութեան՝ կարողանում է Պարսկաստանի
քաղաքական գրութիւնը բարեփոխել, դա

Թահմալ Ղուլի խանն է, որ սկզբում հասարակ մի աւաղակապետ էր եւ ասպատակութիւններ էր գործում Խորասանի անապատներում, բայց յետոյ ծառայութեան է մտնում Շահ-Թահմալի մօտ եւ կարճ ժամանակամիջոցում զօրապետ եւ ապա ընդհանուր սպարապետ է դառնում, վերջը Շահ-Թահմալին սպանել է տալիս եւ նրա վեցամսեայ Աբաս որդու մահից յետոյ, 1836 թուին, Մուղանի դաշտում աւագանիների մի ժողով գումարելով՝ իրեն Շահ է ընտրել տալիս եւ կոչուում է Նադէր-Շահ:

Նադէրը՝ նախ մաքրում է Պարսկաստանն Աղուաններից եւ միանգամայն յաղթում է եւ ճնշում օսմանցիների ոյժը. ապա Սպահանից գնում է Ղանդահար եւ այնտեղից էլ յարձակուում է Հնդկների վրայ, տիրում Հնդկաստանի մի մասին եւ մեծամեծ գումարներով, 1739 թուին, վերադառնում է Պարսկաստան, որից յետոյ 1746 թուին, իր սուրը նորից դարձնում է օսմանցիների դէմ եւ բոլորովին յետ է մղում նրանց, որով Հայաստանի արեւելեան մասը, մինչեւ Երեւան ու Նախիջևանը նորից անցնում է պարսիկների ձեռքը:

Սակայն հայերը, նա մանաւանդ Զուլա-հայերը, մեծապէս տուժում են Նադէր-Շահի թագաւորութիւնից: Նա ընչաքաղցութիւնից կուրացած, աշխատում է պետական եւ զինուորական ծախսերը ձեռք բերել հարուստ քուլա-հայերից. այդ նպատակով նա շարունակ հալածում եւ ծանր հարկերով ճնշում է ժողովրդին, պահանջելով նրանցից իւրաքանչիւր տարի 10.000 թուման կանխիկ փող, որը հաւաքելու գործը յանձնում է իր զինուորներին, որոնք մտնելով հայերի տներից ներս, անասելի բռնութիւններ են գործ դնում եւ ամէն կողմ ահ ու սարսափ տարածում: Նադէրը այդպիսի ծրագրով, 1739—1747 թուականը առնում է հայերից 45.000 թուման փող: Բացի այդ՝ քուլայեցի հարուստ վաճառականներից պահանջում է նա 60.500 թուման փող եւ այդ ծրագիրը յանձնում է իրագործելու իր աթոռապետ Մահմուդ Ռզա-բէկին. սա հւս Նադէրի նման բռնակալ եւ դաժան մի մարդ էր. գալիս է Նոր-Ջուղա եւ հասարակ ժողովրդին անասելի հարստահարութիւնների ենթարկելուց յետոյ, հայ իշխաններին խաբէութեամբ հրաւիրում է իր մօտ, բանտարկում եւ իբրեւ փրկանք մեծագումար ոսկի եւ արծաթ է պահանջում: Փախչող իշխանների կանանց կապում է եւ հրապարակում, խարոյկի վրայ,

ստինքները այրում եւ նրանց որդիներին էլ խոշտանգում է, որպէս զի իրենց ամուսինների թագցրած փողերի տեղերը ցոյց տան: Իսկ փախչող իշխաններից շատերին գտնելով՝ ձեռքերի եւ ոտների եղունգների մէջ սրածայր եղէգներ է մխում եւ յարգի ծխով շնչասպառ անում: Ահա այսպիսի տանջանքներով դաժան Մահմուդ Ռզա-բէկը մի ամսուայ ընթացքում առնում է հայ իշխաններից 23.500 թուման կանխիկ փող:

Այս հարստահարութիւնների հետեւանքն այն է լինում, որ ժողովուրդը քայքայուում է տնտեսապէս եւ մի զարհուրելի սով է ընկնում Նոր-Ջուղայում, որի հետեւանքով շատերը թողնում են Նոր-Ջուղան եւ գաղթում դէպի Ռուսաստան, Հնդկաստան եւ այլ վայրեր:

Սակայն Նադէր-Շահի թագաւորութիւնը երկար չի տեւում. Մահմադ Սալահբէկը եւ 4 զինուորական պաշտօնեաներ դաւադրութիւն են կազմում նրա կեանքի դէմ. նրանք գիշերով մտնում են թագաւորի վրանը եւ Նադէրի գլուխը կտրում են:

Երգերը: Ահա ժամանակակից յուզիչ այդ դէպքերի պատկերն է, որ տալիս է մեզ Բաղէր-Օղլին իր երկու ոտանաւորներով, որոնց մասին գաղափար տալու համար, առաջ ենք բերում այստեղ մի քանի նմոյշներ:

“Աստուած դու մեզ մի ճար արա,
Շահը թամամ աշխարհ ա ուզում.
Երկիր քանդում վարայ վարայ,
Ողջ զղար, զղար ա ուզում:”

Այսպէս՝ երգիչը դիմում է Աստծուն եւ մի ճար, խնդրում, բռնակալ Նադէր-Շահից աղատուելու համար, որը ցանկանում է տիրել ամբողջ աշխարհին եւ այդ նպատակով “վարայ” վարայ երկիր է քանդում ու՝

“Խուռավարին քարքանդ անում,
Արզ անողին սպանում.
Ամէն գեղից մի զուլ տանում
Էլի մի նօքար ա ուզում:”

Կամ՝
Գեւալանթարներն բերում ա,
Թող ու չոր մի տեղ երում ա:”

Այս տեսակ անտանելի բռնութիւնների եւ հարստահարութիւնների հետեւանքով՝ երկրում ընկնում է անասելի թանգութիւն եւ ժողովուրդն այլեւս “սուլուկ” է ուտում, որով մեռնում են շատերը, բայց ոչ տէրտէր կայ, ոչ էլ “մուղբսի” որ թաղէ մեռելներին, բո-

«Էն օրն ինչ կենին քեզ տեսնեմ բարով,
իմ սիրտն ու քո սիրտն մին շառթ էղբարով.
Դաս բէ գարդան անենք, գուռայ քնարով,
Թամաշայ երթանք գետափն, ինչ կենին:»

Եւ դրանից աւելի մեծ երջանկութիւն չկայ
երգչի համար: Սակայն եարբ անտարբեր է մնում
եւ երգչին թողնում է օտարի «շարում» դար-
բէդար: Սիրակորոյս երգիչը համակուած ան-
հուն թախիծով՝ գիշեր եւ ցերեկ տանջուում,
մորմոքուում է սիրոյ կրակից. բայց վերջը նա
անմեղ գանգատներով դիմում է եարին, պատ-
մում իր ցաւը եւ խնդրում, որ իրեն «խօղ-
հալ» անի:

«Էդ ինչ խափաթ ա իմ սիրելի եար,
Թող մէկ օր խօշտալ անես, ինչ կենին.
Չուր յիփ դարբէդար անես դարդմանդ,
Դու գոս քո մօր կշտիցն, ինչ կենին:»

Այնուհետեւ անցնում է 6 օր, բայց եարը
դարձեալ չի դալիս: Երգչին այլեւս չի կարո-
ղանում դիմանալ եւ խելայեղ ման է գալիս,
որ սիրականին գտնի ու իմանայ նրա մտադրու-
թիւնը:

«Գտանեմ սիրտն յիմանամ,
Ջուրց տամ, դօժիթարն տեսնեմ.
Ջուրց, դօժիթարն շատացել ա,
Սօր վեց օր ա գնացել ա:»

Ապա երգիչը «Ֆալ» է բանալ տալիս, որ
իմանայ եարի «տօմարը»:

«Բաղէր-օղլուս արած եսիր,
Խելքս տարաւ էն բիփիրն.
Ջուրում ինչ էր իմ թախիրն
Փալ բանամ, իմ տօմարն տեսնեմ:»

Վերջ ի վերջոյ երգիչը գնում է եարին
տեսնելու. նրա սենեակն ամբողջ «մշլխա», էր,
իսկ «թագն», ոսկէթուփ: Եարը երգչի ձեռքից
բռնելով՝ գնում է ծաղիկներով եւ վարդերով
զարդարուած գեղեցիկ այգին:

«Չեռս բռնեց մտաւ իգեն
Գիւլ գիւլթան բաղն թամամ.
Գիւլ գիւլթան բաղում ծաղիկ էր,
Անում էր գուլթաղն թամամ:»

Այսպիսով երգիչը հասնում է իր նպա-
տակին:

Ահա մեծ մասամբ այն ամէնը, ինչ որ
հասել է մեզ երգչի քնարից:

Լեզուն: Երգերը գրուած են ջուղայի
բարբառով, որոնց մէջ սակայն գործածուած են
բաղմամբիւ թուրքերէն, պարսկերէն բառեր եւ

արտայայտութիւններ: Դրանցից հետեւում է
որ Բաղէրն ծանօթ է եղել թուրքերէն եւ
պարսկերէն լեզուներին:

Ընդհանուր հայեացք: Բաղէրն մտաու-
րապէս բարձր կանգնած լինելով իրեն շրջա-
պատող հասարակութիւնից, իր երգերով զօրեղ
ազդեցութիւն է ունեցել իր ժամանակակից-
ների հոգեկան աշխարհի վրայ եւ մեծ յար-
գանք ու պատիւ է ձեռք բերել:

Նրա երգերից մի քանիսն ընդգրկում են
ԺԸ. դարի ջուղահայ ժողովրդի կեանքը, որոնց
երգիչն եղել է ականատես եւ հարազատու-
թեամբ նկարագրում է մեզ դարեւորջանի անց-
քերը եւ որոնց ուսումնասիրութեամբ հնարաւոր
է գաղափար կազմել ջուղահայ ժողովրդի ան-
ցեալ կեանքի ու պատմութեան մասին, եւ դրա-
նով էլ բնորոշուում է երգչի նշանակութիւնը:
Ճիշտ է, որ Բաղէրն իր երգերի մօտիւով եւ
կառուցուածքով շատ ցած է թէ Գարթու-
օղլուց եւ թէ Ամիր-օղլուց, բայց եւ այնպէս նա
իր աշխարհայեցողութիւններով եւ մտորում-
ներով ունի իր համեստ տեղը մեր աշուղական
գրականութեան մէջ:

Նոր-Ջոռդու:

ԱՐԱՄ ՆՐԱՄՆԵՆ

ԵՐԱՆԵՐԵԼՆ ԵՄԵՍԸՑԻՈՑ ԴԵՍԸՍԸՆ ՄՆԸՑՈՐԴՆԵՐԸ

ԲՆԸԳԻՐՆԵՐ ԵՒ ՁԵՌԸԳՐԸԿԸՆ
ՀԵՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Տիւն ՀԱ. 1921, էջ 129.)

Սրբոյն Նստերի Թարգմանութիւն վասն
Սրբոյն Ստեփանոսի առաջին վկային:

Ձայլթաւ փառաւորել ի ձեռն սառաթիկ
պատերազմի առաջին վկային յետ Փրկչին մերոյ,
որ է Ստեփանոս, զայն որ իբրեւ տէրն մեր բնոյ
աջմէ հաւր իւրոյ նստէր՝ յարեաւ պսակել զնահա-
տակն: Սա որ կայր ի միջոցի, սա որ ընդ աշմէ
ժողովրդեանն ատելի արդարութեան մարտնչել
պատգամովք իւրովք եւ սպառնութիւն աւելի
յանդիմանութեամբ իւրով առ նոսա ծնուցանել
ի նոցանէն ի վերայ իւր. իբրեւ նոքա ընդ տեսիլն
նորա զարմանային եւ դառնանային, նա ի շէք-

1 Ձեռ. Թղ. 25բ-29բ: — 2 Ձ. Ըստեփանոսի
— 3 Ձ. «Թաղմող», և իրեւ զարգագիւր անտարբեր
դուրս է ձգուած գաղափար օրինակին մէջ, — 5 Ըստեփ-
փանոս: — 10 Ձ. ծանուցանէր: — 11 Գ. որ ձգ, 2, 15: